

İKTİSADÎ COĞRAFYA VE İKTİSADÎ KALKINMA

Giriş

Dr. Ahmet DEMİR

Günümüzün en önemli vakıalarından birisi iktisaden geri kalmış ülkelerin kalkınması problemidir. Gerçekten, bütün dünya düşünürlerinin çözüm yolları bulmaya çalıştıkları, günden güne git-tikçe daha nazikleşen nüfus artışı ve onunla ilgili olarak büyüyüp giden fakirlik problemi, bu ülkelerin iktisaden zayıf bünyelerine has olup, özellikle 20. asrın ikinci yarısında, dünyamızın en büyük olayı olarak görülmektedir (1). Ayrıca, 3 milyarı aşan dünya nüfusunun yaklaşık olarak 2 milyarına bu gibi ülkelerin sahip olmaları ve nihayet bu nüfusun da 1.5 milyar kadarının normal gıda alamadıkları, kötü beslendikleri ve çoğunluğunun gerçekten aç oldukları iyice bilinmektedir (2).

Yapılan araştırma, hesap ve tahminlere göre bu ülkelerin, bilinen tabii kaynaklarını eğer tam olarak işleyip değerlendirmiş olsalardı, halihazır durumdan çok daha ilerde olabilecekleri ve bir açlık veya fakirlik durumunun ortada olmayacağı iddia edilmektedir (3). Aslında iktisaden geri kalmış ülkelerin, tarihî veya beşerî faktörlerin bir takım olumsuz etkileri sonucu, sahip oldukları kaynaklardan ya hiç ya da yeteri kadar faydalanamadıkları anlaşılmaktadır. Bu bakımdan iktisaden az gelişmiş ülkelerin, gerekli çaba gösterilebilirse, belirli bir zaman sonunda gelir ve refah seviyelerinde hatırı sayılır bir artış sağlayabilecek potansiyele sahip oldukları kabul edilmektedir (4).

-
- (1) Alan B. Mountjoy, *Industrialization and Underdeveloped Countries*, London, 1963, s. 15.
 - (2) Samuelson, *Economics*, VI. basım, New York, 1943, s. 754; Nevin S. Scrimshaw, «Food», *Technology and Economic Development*, A. A. Knopf (Ed.) New York, 1963 s. 38.
 - (3) Wassily Leontief, «The Structure of Development», *Technology and Economic Development*, s. 105.
 - (4) Samuelson, a. g. e., s. 755; Baran Tuncer, *Milletlerarası İktisadi Yardımlar ve Kalkınma Meselesi*, Ankara, 1963, s. 3.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi iktisaden gelişmemiş veya gelişmemiş bu gibi ülkelerin problemleri dünya ölçüsünde büyük bir ilgi ile takip edilmekte ve incelenmektedir. Bu ülkeler kalkınmalarını gerçekleştirebilmek için bir taraftan kendi öz kaynaklarını seferber etmeye uğraşırken bir taraftan da dış yardımlardan faydalanmaya çalışmaktadırlar. Kalkınma faaliyetlerinin, düzgün, hızlı ve dengeli yürütülebilmesi için de bu gibi ülkelerde genel olarak bir merkezi plânlama teşkilâtı kurulmaktadır (5).

Memleketin kalkınması için gerekli plân ve programları hazırlamakla görevli bulunan bu organların, bağlı oldukları ülkelerin iktisadî ve sosyal yapısı hakkında yeterli derecede bilgi sahibi olmaları gerekmekte ve ancak bu sayede tutarlı bir plân hazırlayabilecek durumda görünmektedirler. Biz burada kalkınma programlarının nasıl hazırlandığı, hangi tekniklerin seçilmesi lâzım geldiği, sektörlerden hangilerine bir öncelik tanınması gerektiği gibi hususlar üzerinde duracak değiliz. Bizim gayemiz özellikle, bir bilim dalı olarak İktisadî Coğrafyanın kalkınma çabalarına ne derece yardımcı olabileceğidir. Bu bakımdan yukarıdan beri yaptığımız açıklamalar incelemek istediğimiz konuya bazı dayanak noktaları sağlanması içindir.

İktisadî Coğrafya; tanımı, alanı, metodu :

İktisadî Coğrafya terimi, İktisat ve Coğrafya kelimelerinden meydana gelmiş bir terim olmakta ve gerek pür coğrafya ve gerekse pür iktisattan, onlarla sıkı sıkıya ilgili olmasına rağmen, daha farklı bir mana taşımaktadır. Bu hususu belirttikten sonra, İktisadî Coğrafyayı tanımlamaya geçebiliriz. Terimi meydana getiren iki kelimedenden coğrafyanın coğrafyacılara arasında tam bir mutabakatla kabul ve formüle edilmiş bir tanımı yoktur (6).

(5) Bu plânlama çalışmaları sırasında çeşitli teknikler kullanılmasına rağmen, görünüşüne bakılırsa bunlardan en kullanışlı olanı, yıldan yıla büyük bir rağbet kazanan, Input-Output tablo ve analizleridir. Input-Output analizleri, aralarında derin farklar olmasına rağmen, gerek bir merkezden plânlamanın, gerekse piyasa ekonomisi şartlarının hakim olduğu iktisadî sistemlerde uygulanabilmektedir. Yalnız bu analizlerden beklenen şey farklı olmaktadır. Şöyle ki bir merkezden plânlamanın yapıldığı ekonomilerde istenilen gelecek bir dönemde bir takım istihsal miktarlarının ortaya konulmasını sağlamaktadır. Piyasa ekonomilerinde ise bu analizlerden bugünkü iktisadî şartlar yantısına, ilerki dönemde istihsallerinin hangi seviyelerde olabileceğinin tahmininde faydalanılır. (*Problems, of Input-Output Tables and Analysis*, United, Series F; No. 14, New York, 1966, s. 103.

(6) J. Alexander, *Economic Geography*, IV. Basım, New Jersey, 1964. s. 9.

Örneğin, R. Hartshorne'a göre «Coğrafya yer yüzünün değişik karakterinin kesin, düzgün ve akla yatkın tarif ve izahını yapmaya çalışır» (7) veya Cholley'in deyimi ile «Coğrafyanın konusu dünyayı tanımaktır» (8). J. Alexander'e göre «Coğrafya yer yüzündeki yersel farklılıkların incelenmesidir» (9). Prof. A. Tanoğlu ise coğrafyayı, «bugünkü anlamında yeryüzü olayları arasındaki münasebetleri, bu olayların dağılışını ve bu dağılışın nedenlerini inceleyen bir ilim» (10) şeklinde tarif etmektedir. Tarifler dikkatlice tetkik edilecek olursa bazı farklılara rağmen aralarında bir birlik olduğu görülmektedir.

Coğrafya gibi iktisadın da pek çok tanımları verilebilir. Bu konuda fazla derinliğe inmeden, iktisadî, insanların yer yüzünün çeşitli bölgelerinde, giriştikleri, bir değer taşıyan maddî ve gayrî malların istihsalı, mübadelesi ve istihlâki ile ilgili faaliyetlerini tetkik eden bir bilim olarak tanımlayabiliriz.

O halde İktisadî Coğrafyayı yer yüzünün çeşitli bölgelerinde bulunan insanların istihsal, mübadele ve tüketimle ilgili faaliyetlerinin dağılış ve yersel farklılıklarını inceleyen, bu farklılıkların nedenlerini araştıran bir bilim olarak tanımlamak mümkündür. Bu şekilde insanların tabiatla olan mücadelesi sonucu bir takım değerler yaratmalarında farklılıklar göze çarpmakta ve bu farklılıklar gerek tabii çevre gerekse kültürel çevrenin etkileri ile meydana gelmektedir. Bu tanıma göre İktisadî Coğrafya'nın konusu (11) «insan topluluklarının yer yüzü ile münasebetleri, bu toplulukların yer yüzünün diğer olayları ile bağlantı, karşılıklı aksiyon ve reaksiyonları dahilinde incelenmesidir» (12).

Bu kısa açıklamalardan sonra İktisadî Coğrafyanın araştırmalarda kullandığı metodu kısaca gözden geçirelim. İktisadî Coğrafya iktisadî faaliyetlerin tetkikinde üç soruyu cevaplandırmaya çalışır.

1 — İktisadî faaliyetlerin yer olarak nerelerde yapıldığı (Locations). Gerçekte bir istihsal faaliyetinde yerin büyük önemi var-

(7) R. Hartshorne, *Perspective on the Nature of Geography*, III. Basım, Chicago, 1962, s. 21.

(8) R. Hartshorne, a. g. e. s. 21.

(9) J. Alexander, a. g. e. s. 9.

(10) Ali Tanoğlu, *Beşerî Coğrafya: Nüfus ve Yerleşme*, İstanbul: 1966, s. 3.

(11) Bu incelemede beşerî ve iktisadî terimi aynı manada alınmıştır.

(12) A. Tanoğlu, a. g. e. s. 2.

dır. Çünkü o istihsal prosesinin yapılabilmesi için bir takım tabii şartlar gerekmektedir. Örneğin kutuplarda kakao plântasyonu tesis edilemez veya istihlâk merkezinden çok uzakta taşınması zor, masraflı, ve çabuk bozulabilen ürünler kolay kolay yetiştirilemez. Bu bakımdan kuruluş yeri İktisadî Coğrafyada büyük bir önem taşır.

2 — İktisadî faaliyetlerin belirgin vasıflarının neler olduğu (Characteristics). İstihsal genel olarak bir mal yaratmak için bir takım faktörlerin bir araya getirilmesi şeklinde tarif edilebilir. Hal böyle olunca akla bir takım sualler gelmektedir. Bu istihsal faaliyetinin özellikleri nelerdir; tesislerin yapı durumu nedir; diğer tesislerden hangi farkları vardır, bu farklar neden ileri gelmektedir. Bu tesislerin bölgenin şartları ile olan ilişkileri nelerdir. Başka bir deyimle bölgede mevcut şartlar bu işletmeyi ne derece etkilemiştir. Örneğin arazinin pahalı olduğu yerlerde binalar genellikle ucuz olduğu yerlerden daha yüksek olur ayrıca toprak altı katlara da sahiptir.

3 — İktisadî faaliyetlerin diğer olaylarla ilişkileri nelerdir (Interrelationship). Gerçekten ilk bakışta bazı iktisadî faaliyetlerin sonucu ortaya çıkan istihsallerin o bölgede istihlâk edilmeyip çok uzaklardaki tüketim merkezlerine gönderildikleri görülür.

Ayrıca bir sanayiî ünitesinin diğer sanayi veya ham madde üretim noktaları ile ilişkileri vardır. Bu ilişkilerin neden mevcut olduğu ve tabii veya kültürel faktörlerin buna yaptıkları etkilerin neler olduğu merak edilebilir.

İşte İktisadî Coğrafya bu üç temel soruya cevap verecek şekilde araştırmalarını yapar.

İktisadî Coğrafyada araştırma ve karşılaştırmalar yapılırken en çok haritalardan faydalanılır. Pek çok done ve istatistikler harita üzerine aktarılabilir (çeşitli işaret ve semboller). Bu bakımdan haritalar son derece faydalı bir araç olarak kabul edilmektedir. Gerçekte bir ülkede mevcut iktisadî faaliyet yer ve bölgelerini sadece tasvir etmek ve istatistiki rakamlarla anlatmak fazla bir şey ifade etmez. Bu gibi donelerin harita üzerinde görülmesi birbirlerine göre nisbi önemlerini, aralarındaki tabii veya sun'î bağıntıları (yollar), birbirlerinden uzaklıklarını v.b. hususları en canlı bir şekilde ortaya koyar (13).

(13) Isiah Boyman. «Geographical Interpretation», *The Geographical Review*, July 1949, Cilt 39, sayı 3, s. 360.

Kalkınmaya yardımcı olarak İktisadî Coğrafya :

Bu incelemenin baştarafında da belirttiğimiz gibi iktisaden az gelişmiş ülkeler buldukları durumdan kurtulmak ve iktisaden gelişmek için çabalar sarfetmektedir. İktisadî gelişmenin pek çok tarifi verilir ve çeşitli yönlerden durumu incelenebilirse de biz pratikte Birleşmiş Milletlerce kabul edilen formüle uyararak herhangi bir ülkede fert başına düşen gelir seviyesi düşükse o ülkenin iktisaden gelişmemiş olduğunu kabul ediyoruz (14).

Bu gelir seviyesinin düşüklüğü ile anlatılmak istenen, bugünkü haliyle, A.B.D., Kanada, İsveç, İngiltere ve Batı Avrupa ülkeleri yapılan karşılaştırmalarla elde edilen sonuçtur (15).

Bu manada alındığında gelişmemiş ülkelerin kalkınması fert başına düşen ortalama reel gelirin artırılması demektir ve bunun toplam millî gelirin artırılması yolu ile sağlanacağı muhakkaktır. Bunun için de en emin yol, daha önceden de belirtildiği gibi bir iktisadî plânlama mekanizması kurarak harekete geçmektir. «İktisadî plânlama kaynakların ve ihtiyaçların tesbiti ve kaynakların, bu ihtiyaçları karşılayacak şekilde seferber edilmesini sağlayan programların ortaya konuşu diye tarif edilebilir» (16).

Bu durumda İktisadî Coğrafyacı memlekette mevcut kaynakların tesbitinde yardımcı olabileceği gibi bunların çeşitli iktisadî faaliyet kollarında ne dereceye kadar kullanılabileceğini, mevcut tesislerin değerlendirilmesi yanısıra yeni kurulacak istihsal ünitelerinin, tabii kaynaklar başta olmak üzere, nüfus kesafet merkezleri, ulaşım yolları pazar durumu (rekabet noktaları da dahil) ve iklim gibi tabii ve beşerî olayları gözönüne alarak yerini hatta büyüklüğünü bile tayin edebilecektir. Bu çalışmalarda önce yerinde inceleme ve araştırmalar yapılacak elde edilen çeşitli doneler çoğunlukla haritalar üzerine işlenerek değerlendirilecektir. Hiç şüphesiz bu çalışmalarda daha önceden belirttiğimiz metodlardan yararlanılacaktır. Bu işler yapılırken iktisadî faaliyetlerin sadece yersel dağılışının ne olduğu veya olması gerektiği üzerinde durulmakla yetinilmeyip geçmişten bu yana olan gelişme trendinin de gözden geçirilmesi gerekmektedir (17).

(14) S. Enke; *Economics For Development*, II. basım, New Jersey 1964, s. 17.

(15) Samuelson, a. g. e., s. 755.

(16) D. C. Stone (M. Soysal), *İktisadî Gelişme Programlarının Yürütülmesi İçin Millî Teşkilatlanma*, Ankara, 1957, s. 16.

(17) Prof. Lukermann'ın 1965 yılı Kış Sömestirinde Minnesota Üniversitesinde okuttuğu İktisadî Coğrafya ders takrirlerinden.

Gerçekten tarihî gelişmenin gözönüne alınmasında çeşitli faydalar vardır. Birincisi yaklaşık da olsa aynı imkânlara sahip ülkelerin gelişmelerindeki farklar açıklanabilir. Örneğin A.B.D. ve Brezilya tabii kaynaklar bakımından pek zengin görüldükleri halde A.B.D. iktisaden Brezilya'dan çok ileridir. Bunda rol oynayan faktörler iskânın yapılışı, iskân edenlerin teşebbüs kabiliyeti, kültürleri, bölgenin iklimi vs. gibi hususlardır.

Yine tarihi tetkikler ortaya koyabilir ki belirli bir bölge yıldan yıla eski canlılık ve ticarî önemini kaybetmektedir. Eğer bunda rol oynayan faktörler tespit edilirse bundan böyle de yine aynı durumun devam edip etmiyeceği tahmin edilebilir ve o bölgenin kalkınması için gerekli yeni yatırımların, çevresel faktörlerle ahenkli bir şekilde yapılmasına çalışılabilir. (Örneğin ticari önemini kaybeden bir mıntıkanın, eskiden bir ticaret merkezi olduğu için, ulaşım durumu iyi ve yakınında günün şartları icabı iktisaden verimli bir şekilde işletilecek bir maden rezervi varsa bu kaynağa yatırım yapılabilir. Bu sayede eski geçim kaynaklarını yitiren kimseler yeni bir işe geçebilirler).

Tarihî tetkiklerin bu çeşitli yol göstericiliğinin bugün bazı ülkelerce pek gözönüne alınmadığı görülmektedir. Örneğin halen petrolden elde ettikleri çok yüksek gelirler sayesinde büyük bir refah içerisinde görülen Kuveyt, Bahreyn gibi ülkelerin bu refahlarını daha kaç yıl devam ettirebilecekleri düşünülebilir ve hemen hemen başka hiç bir tabii kaynağa sahip olmayan bu ülkelerde petrol kaynakları tükendiğinde sefaletin başlayacağı kabul edilebilir.

Bu bakımdan kaynakların rasyonel kullanılması ve konservasyon prensiplerine uyulması gerekmektedir.

Memleketimizde de buna benzer bazı hatalar yapılmaktadır. Örneğin krom satışlarımızda çoğu zaman durgunluktan şikâyet edilir ve ihracatın artırılması için tedbir ve temenniler ileri sürülür. Aslında memleketimiz sınırlı bir krom rezervine sahiptir ve bu rezerv takriben 6 milyon ton (18) civarındadır. Yıllık ihracatımız ise 1950 - 1954 ortalamasına göre 723,927 ton, 1960 ta 528,690 tondur (19). Bu miktar son yıllarda biraz daha azalma ile 1963 te 213.000 ton ve 1964 te ise 344.134 ton olarak görülmektedir. Bu duruma göre en çok 20 - 25 yıl sonra bu rezervler tükenecek veya çok

(18) Douglas A. Fisher; *The Epic of Steel*, New York 1963, s. 172 - 173. D. P. T. 1966 yılı programına göre bu rakam (s. 130) 5.692.000 tondur.

(19) D. P. T. 1966 Yılı Programı, s. 132.

zayıflayacaktır (20). Halbuki bugün, krom paslanmaz çelik (stainless steel) yapımında en önemli bir madde olup demir - çelik endüstrilerinin en çok kullanıldığı bir hammadde olarak görülmektedir. Biz ise çelik istihsalimizin 1.5 - 2 milyon tonu bulacağı yakın bir gelecekte bugünkünden çok daha fazla ihtiyaç duyacağımız bu kaynağı süratli bir şekilde tüketmekteyiz. Hiç şüpheyle bu hatanın bedeli o zaman çok pahalı ödenecektir.

Tarihî tetkiklerin değerini böylece bazı örneklerle tespit ettikten sonra halen mevcut şartlar karşısında iktisadî coğrafyacının kalkınma çabalarındaki görevini belirtmeye devam edebiliriz.

İktisaden gelişmemiş ülkeler, genel olarak, bir tarım memleketi karakterine sahip görünmekte olup sanayi bakımından gelişmemiş bir durum göstermektedirler. Ayrıca tarımda da prodüktivitenin düşük olduğu bu ülkeler için yapılacak başlıca iki iş vardır. Tarımın geliştirilmesi ve sanayileşmek. Şimdi sırası ile bunları kısaca görelim :

1 — Tarımın geliştirilmesi ile anlatılmak istenen şey genel olarak bu sektörde yapılacak bazı ıslâhat ve yatırımlarla rasyonel bir işletme yoluna girmek ve neticede bir istihsal artışı sağlayarak bu sayede gelirlerin de artmasına yardım etmek. Bu problemin, modern metod ve teknolojiden başlayarak, toprak reformu da dahil, pek çeşitli işlerin bir arada yürütülmesi sonucu halledilebileceği anlaşılmaktadır. Bu çalışmalar sırasında yine iktisadî coğrafyacıya görevler düşmektedir (21). Örneğin, bir ürünün ekim alanı genişletilmek istenebilir. Zira o ürüne talep fazladır. Bu durumda yapılacak iş memlekette yeni ekim alanlarının bulunup bulunmadığının tespitidir. Bu işi yine coğrafyacı yapacaktır. Şöyle ki, önce o bitkinin ısı, yağış, yağışın mevsimlere göre dağılışı, yetiştiği topra-

(20) Douglas A. Fisher a. g. e., s. 172.

(21) Bu hususa, Prof. Ali Tanoğlu yazdığı bir makalede memleketimizi örnek alarak şu şekilde değinmektedir: «Türkiye'de ziraata elverişli toprak mevcudu, bu toprakların özellikleri, kalınlıkları, eğim dereceleri ve memleket içindeki dağılışı iyice bilinmeden ve bu bakımdan imkân ve imkânsızlıklar gözönünde bulundurulmadan yapılan ve yapılacak olan ziraî kalkınma plânı büyük ölçüde nazarî kalır ve böyle bir plân ve iş programı uyarınca girişilecek sulama, gübreleme, bitki seçme münavebe ve ziraatte makine kullanma gibi, ziraî kalkınma teşebbüsleri beklenen sonucu vermiyebilir; bu uğurda yapılacak masraflar ve harcanacak emekler boşa gidebilir; hatta bazı hallerde bu teşebbüslerden fayda yerine büyük ve tamiri imkânsız zararlar da doğabilir». («Türkiye'de toprak», *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt: 23, s. 3 - 4, 1963, s. 194).

ğın karakteri v.b. faktörlerle ilgisi bilindiğine göre bu şartların hepsine sahip toprak parçalarını bir harita üzerinde tesbiti yoluna gidecektir. Bu tespit olumlu sonuç verse bile istihsalin tamamlanması için gerekli iş gücünün hangi noktalardan sağlanacağı (uzaklık - yakınlık), ihtiyaca yetip yetmiyeceği, ulaşım imkânlarının ne derece olduğu, piyasaya kadar olacak taşıma giderlerinin maliyeti ne derece etkiliyeceği ve bunların sonucu maliyet - satış fiyatı ilişkisinin bu faaliyeti olumlu kılıp kılmıyacağını tespitinde yine iktisadî coğrafyacı en büyük rolü oynayacaktır.

2 — Sanayileşmek hususu bütün az gelişmiş ülkelerin üzerinde durdukları bir konudur. Her ne kadar bazı batılı yazarlar sanayileşmenin gelişme probleminin gerçek tedavi vasıtası olduğuna pek inanmazlar, (22) ve bunda bir parça haklı iseler de bugünkü haliyle iktisaden gelişmiş bütün ülkelerin yine gelişmiş bir sanayi'e sahip oldukları, başka bir deyimle bir sanayi evrimi geçirdikleri bilinen bir gerçektir (23).

Sanayi tesislerinin kurulması için gerekli finansman kaynakları coğrafyacıyı doğrudan doğruya ilgilendirmemekle beraber, tesislerin kurulacağı yerlerin seçimi hususunda yine en yetkili kişilerden birisi olur. Gerçekten bir sanayi işletmesinin kuruluş yerinin seçimi o işletmenin kârlılık durumu üzerine en büyük etkiyi yapacaktır. Fabrikaya bir taraftan ham maddeler girecek, diğer taraftan mamul maddeler piyasaya sevkedilecektir. Bu durumda müteşebbisi hammaddenin alış fiyatı veya mamulün piyasada bulacağı fiyattan daha çok bunların ocaktan fabrikaya veya fabrikadan pazara taşınması için ödenen masraflar ilgilendirecektir. Taşıma giderlerinin yanısıra işgücü sağlanması, enerji temini v.s. hususların da etraflı bir şekilde tetkiki ve ayrıca tesisin çevresine yapacağı etkilerin neler olabileceğinin iyice bilinmesi gerekmektedir. Bu da yine coğrafi bir tetkiki gerekli kılar.

Tarım ve sanayi sektörünün geliştirilmesi yanısıra hizmetler sektörünün de geliştirilmesi için yapılan çalışmalarda yine İktisadî Coğrafyanın uyguladığı metodlardan faydalanmak gerekmektedir. Bunlar ihmal edildiği takdirde kurulacak tesis ve işletmelerin düzgün ve verimli çalışmadıkları görülecektir. Buna örnek olarak İstanbul'un en sıkışık yerinde tesis edilmiş bulunan Salıpazarı liman ve antrepoları verilebilir. İktisadî Coğrafyanın bir memleketin

(22) Alan. B. Mountjoy, a. g. e., s. 65 - 86.

(23) Fryer, *World Economic Development*, New York, 1964. s. 257.

gelişme ve kalkınmasına ne bakımdan yardımcı olabileceğini bu şekilde kısaca belirttikten sonra memleket çapında tatbikatından da bir örnek vermekte fayda umuyoruz. Bu örneği halen istihsal gücü bakımından A.B.D. den sonra dünyada ikinci gelen S.S.C.B. nden (24) vereceğiz (25).

Her ne kadar ihtilâlden önce de Rusya'da İktisadî Coğrafya alanında büyük ilerlemeler kaydedilmişse de bu ilim dalının esas gelişmesi ve onun prensiplerinden faydalanılması ancak 1917 ihtilâlinden sonraki devrede çok büyük ölçüde gerçekleşebilmiştir. Bu devrede memleketin süratle gelişip kalkınabilmesi için Gosplan denilen kalkınma plânı hazırlanmış ve memleket 21 büyük ekonomik bölgeye ayrılmıştır.

Bu şekilde hazırlanan Gosplan'ın konumuz bakımından önemli olan başlıca prensipleri şu şekilde özetlenebilir.

1 — Ele alınan bölgenin tabiî, beşerî ve iktisadî kaynaklarının tam ve rasyonel bir şekilde kullanılabilmesi gerek teknikman ve gerekse iktisadî bakımdan optimal değerlerle çalışabilen istihsal terkipleri (Complex) tesis etmek,

2 — En modern tekniğe uygun ve bölgenin ihtiyaçlarına cevap verebilecek kuvvetli elektrik santral ve sistemleri kurmak,

3 — Her bölgenin, millî ekonominin belirli bir ihtisas dalı olarak gelişmesini sağlamak için işgücünün coğrafî dağılışını tanzim etmek ve buna ilâveten memleket ölçüsünde bir ihtisaslaşmaya giderek işgücünün produktivitelerini azamiye çıkarmak,

4 — Uzun vadeli bir gelişmeyi de göz önüne alarak bölgenin hudutlarını ona göre belirtmek,

5 — Her bölgenin büyük ölçüde siyasî, ilmî ve kültürel fonksiyonları da olan, hatırı sayılır bir sanayi şehrine sahip olmasını sağlamak.

Bu prensiplerin uygulanması Sovyet iktisadî coğrafyasının gelişmesi üzerine büyük etkiler yapmıştır. Bunları şu şekilde özetlemek mümkündür: a) İktisadî Coğrafya, bir ülkeyi işgücünün coğrafî dağılışı sonucu birbirleri ile karşılıklı ilişkileri olan ekono-

(24) J. Beaujeu - Garnier et A. Gamblin, *Images Economique du Monde 1962*, 7, e annee, Paris 1962, s. 123 - 126 ve 187 - 190.

(25) Özet olarak verilen açıklamalarda J. G. Saushkin tarafından yazılan «Economic Geography In The U. S. S. R.» isimli makaleden faydalanılmıştır. (*Economic Geography*, Vol. 38, No. 1 1962, s. 28 - 37.

mik bölgelerin bir entegrasyonu olarak gözönüne alınmalıdır. b) Bu bakımdan bir ülkenin tabii kaynakları nüfusu ve ekonomisi arasındaki karşılıklı ilişkiler inceden inceye tetkik edilmelidir. Böylece başlangıçta coğrafi vakıaların taviri ve izahı ile uğraşan bir ilim olarak gözüken coğrafya ve ondan pek az farklı incelenen İktisadi Coğrafya bu defa geleceğe ait plânların hazırlanmasında yapıcı bir ilim karakteri kazanmıştır.

İktisadi Coğrafyanın Rusya'da bu şekilde gelişmesinde hiç şüphesiz en büyük rolü bu ülkenin coğrafyacıları oynamışlardır. Örneğin Prof. Nikolai Kolosovky (coğrafyacı, demiryolu mühendisi, enerji mühendisi, ve iktisatçı) halen Rus sınaî istihsalinde çok büyük bir hissesi olan muazzam Ural - Kuznetsk ve Angara - Yenisey sınaî tesislerinin kurulmasında birinci derecede söz sahibi olmuş ve rol oynamış bir **kimsedir**.

Yine Rusya'da, sınaî gelişmede olduğu gibi, tarım politikaları ve ülkenin nüfus yapısının incelenmesinde de pek çok iktisadi coğrafyacının birinci plânda yer aldıkları görülmektedir. Aynı şekilde, Rusya'yı örnek alarak, ziraî bir ülke olmaktan kurtularak sanayileşmek çabasında olan Çin'de de İktisadi Coğrafyanın kalkınma faaliyetlerinde ne derece büyük bir rol oynayacağı kabul edilmiş ve pek çok ilmî kuruluşlarda bu disiplin en geniş şekilde okutulmaya başlanmıştır (26).

Bu şekilde plânlı ekonomilerde önemini belirttiğimiz İktisadi Coğrafyadan A. B. D. ve İngiltere gibi serbest piyasa ekonomilerinin carî olduğu ülkelerde de geniş ölçüde faydalanılmaktadır.

Bu bakımdan memleketimizde de gelişme program ve politikalarının gerek hazırlanma ve gerekse uygulanması sırasında İktisadi Coğrafyadan büyük ölçüde faydalanılması gerekmektedir. Bugünkü gelişmiş hali ile gerek istatistik ve gerekse ekonometri prensiplerini incelediği alanlarda uygulamaya uğraşan İktisadi Coğrafyadan, kanaatimizce, plânlama faaliyetlerinde azami ölçüde faydalanmak mümkündür ve gerekmektedir.

(26) Chiao - Min Hsieh, «The Status of Geography in Communist China», *The Geographical Review*, October 1959 Cilt: 49 sayı 4, s. 535 - 551.